

Winkelsluiting en werkgelegenheid

H.J. Gianotten en H.J. Heeres*

Zal verruiming van de winkelopeningstijden leiden tot meer werkgelegenheid in de detailhandel? Onderzoek gebaseerd op ervaringen in het buitenland wijst er op dat ruimere openingstijden gepaard gaan met een kostendaling, en dat de lagere prijzen zorgen voor meer omzet. De prijselasticiteit van levensmiddelen is echter laag, en vaak wijkt de buitenlandse detailhandel af van de Nederlandse. Omdat ook de autonome omzetimpuls van ruimere winkelopeningstijden klein is, zullen de werkgelegenheidseffecten bescheiden zijn.

Liberalisering van de Winkelsluitingswet kan zowel binnen als buiten de detailhandel leiden tot veranderingen in omzet, werkgelegenheid en prijzen. Over de richting en de intensiteit van deze veranderingen wordt verschillend gedacht¹. Centraal in de tot nu toe in ons land gevoerde discussie staan de econometrische bevindingen in Zweden. Bij verlenging van de openingstijd met één uur levert toepassing van het Zweedse model voor de Nederlandse situatie een reële omzetsijging op van 0,34%. Daarnaast zal de werkgelegenheid licht toenemen (0,15%) en zullen de prijzen een kleine daling te zien geven (0,035%). Bij een uitbreiding van de gemiddelde openstellingstijd van 20% (circa 10 uur) zou dit 7% extra omzet opleveren naast een werkgelegenheidsgroei van 3% (6.000 personen). De gemiddelde winst per winkelier neemt toe met 7%².

Toch roept deze benadering een aantal vragen op en is op bepaalde (cruciale) punten nuancering gewenst. Belangrijk is het gegeven dat het Zweedse model is geschat op ontwikkelingen in de levensmiddelen-detailhandel. De structuur van de Zweedse detailhandel onderscheidt zich in sterke mate door het bijna volledig ontbreken van speciaalzaken. Ook de afstand tussen klant en winkel (winkeldichtheid per vierkante kilometer) is in Nederland kleiner dan in Zweden. Daarnaast is het de vraag of de levensmiddelenbranche representatief is voor de totale detailhandel waar het gaat om effecten van een liberaal openstellingsregime.

De omzetsijging die op basis van het Zweedse model tot stand komt leunt zwaar op de verwachte prijsdaling. Deze prijsdaling zorgt via een hoge prijselasticiteit voor een niet geringe vraagimpuls. Op de vraag of, en in welke mate prijsdaling in werkelijkheid zal optreden, is vooralsnog geen eensluidend antwoord te geven. De onzekerheidsmarges zijn groot. Zijn de in het Zweedse onderzoek gevonden efficiencywinsten voor de levensmiddelen-detailhan-

del ook hanteerbaar voor andere detailhandelgroepen? Verschuift de piekbelasting naar een later tijdstip of zal de omzet zich gelijkmatiger gaan verdelen over de (langere) dag? Voorts: kan de structuur van het loongebouw veranderen waardoor eventuele toeslagen de kostenbesparing vanuit de efficiencywinst elimineren?

Daarnaast wordt de reactiegraad of benuttingsgraad van detailhandelsondernemingen exogeen verondersteld. Daarbij gaat het om de vraag: hoe groot is het aandeel van de vestigingen die inspelen op uitbreiding van de winkelopenstellingsmogelijkheden en met hoeveel uren zullen deze reagerende bedrijven hun gemiddelde openingstijd aanpassen? Ten slotte is het 'doorwerkingseffect' naar andere sectoren niet of nauwelijks in de beschouwing betrokken.

In dit artikel wordt aan de hand van een reken-schema een inschatting gemaakt van de te verwachten directe effecten van een liberaal openstellingsregime op langere termijn (meer dan vijf jaar). Mutaties

* H.J. Gianotten en H.J. Heeres zijn werkzaam bij het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf als respectievelijk directeur retail research en onderzoeker bij de afdeling Algemeen Economisch beleid. Naar de gevolgen van de winkelsluitingswet is door het EIM, in opdracht van de Koninklijke Vereniging MKB-Nederland een uitgebreid onderzoek verricht. Het rapport *Verruiming winkelsluitingswet* is in februari 1995 gepubliceerd. Dit artikel geeft een samenvattend overzicht van hoofdstuk 6. Aan het rapport is naast de auteurs meegewerkt door P. Fris, W.D.M. van der Valk en H.J. van Driel.

1. J.J.M. Kremers, R.H.J.M. Gradus en P.J.G. Heijmans, Winkelsluiting op de helling, *ESB*, 13 juli 1994, blz. 638-642; M. Depla, Meer werk door langere openstelling van winkels?, *ESB*, 16 november 1994, blz. 1041-1043; B. Nootboom, Theorie en empirie van winkelsluiting, *ESB*, 16 november 1994, blz. 1043-1045; J.J.M. Kremers, R.H.J.M. Gradus en P.J.G. Heijmans, Naschrift, *ESB*, 16 november 1994, blz. 1045-1049; 2. J.J.M. Kremers, R.H.J.M. Gradus en P.J.G. Heijmans, op.cit., 1994, blz. 638-642.

in omzetvolume, werkgelegenheid (onderverdeeld naar drempel- en variabele arbeid) en loonsom per werknemer, uitgesplitst naar vier grootteklassen en vier detailhandelsgroepen, vormen de output van het rekenschema en de input voor het PRISMA-model³. Met behulp van dit model worden vervolgens de indirecte effecten zoals bestedingsmutaties bij andere sectoren dan de detailhandel, omzet(volume)mutaties die het gevolg zijn van prijsmutaties, winstontwikkeling en doorwerkingseffecten in de toeleverings sfeer, in beeld gebracht.

Ter berekening van de directe effecten zijn de hiervoor opgeworpen vraagpunten en onderbouwde uitgangspunten op basis van de ervaringen in het buitenland en de Nederlandse ervaringen (via onder meer een analyse op data uit de EIM-bedrijfssignalering) zo veel mogelijk voor de Nederlandse specifieke situatie ingevuld⁴. Voor zowel de zondag als de avondopenstelling zijn elk twee scenario's doorgerekend. De twee scenario's verschillen in de verwachte netto-bestedingsimpuls voor de detailhandel. Vooral nog wordt geen rekening gehouden met invloeden die de verruiming van de openingstijden blokkeren of vertragen, zoals afspraken tussen ondernemers onderling of tussen sociale partners en lokale overheden, die openstelling op zondag inperken.

Consumentengedrag

Als consumenten wordt gevraagd naar de mate van tevredenheid met de geldende openstellingsregeling, blijkt zo'n 70 tot 80% van de consumenten tevreden te zijn. Toch neemt tegelijkertijd het aantal voorstanders van ruimere winkelopenstellingstijden toe. Het profiel van die voorstanders is: jong, vaak man, alleenstaand of tweeverdiener met full-time baan, vaak geen kinderen of éénoudergezin, bewoner grote stad (ook buiten de Randstad), niet-confessionele achtergrond. Dat deze groep consumenten met een krap tijdbudget is toegenomen heeft alles te maken met de groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen en de forse stijging van het aantal eenpersoonshuishoudens. De behoeften van grote groepen consumenten aan ruimere openstellingstijden sluiten aan op de al jaren in gang zijnde maatschappelijke trends. De toenemende behoefte van consumenten aan meer keuze gaat wel samen met een voorkeur voor ordening. Indien er naar wordt gevraagd, krijgen geregleerde varianten meer voorkeur van de consument dan de volledig vrije variant. Behoeftes aan avondopenstelling is er met name voor het doen van aankopen van voedings- en genotmiddelen. De behoefte om 's avonds duurzame en andere goederen te kopen is aanmerkelijk kleiner. Zeer klein is de behoefte om inkopen te doen na 20.00 uur 's avonds.

De buitenlandse ervaringen, maar ook de ontwikkelingen in Nederland wijzen in de richting dat consumenten op zondag meer geneigd zijn producten voor huis (doe-het-zelf, meubels, bouwmaterialen enzovoort) en tuin te kunnen kopen. Ook andere producten in de vrijetijdssfeer als boeken en tijdschriften komen hiervoor in aanmerking. De buitenlandse ervaringen leren dat als de mogelijkheid zich voor doet, consumenten de zondag ook gebruiken om

voedings- en genotmiddelen te kopen. Motieven die hierbij een rol spelen zijn zowel gemak (convenience) als het vermijden van de doordeweekse congestie bij het doen van de wekelijkse boodschappen. Verder blijkt niet alleen in Nederland, maar ook in Engeland en de Verenigde Staten dat winkelen op zondag ook een recreatieve bezigheid is. Vaak doet met dit in gezinsverband en de consument is bereid er verder op uit te trekken. Hiervoor is het noodzakelijk dat de winkelbestemming 'trekkracht' uitoefent op de consument. Bovendien moet de consument ervan op de hoogte zijn dat de winkel geopend is. In het algemeen voldoen zeer grote winkels (bedrijven als IKEA, grote warenhuizen, superstores) en winkelconcentraties (zoals meubelboulevards, winkelpromenades, grote overdekte winkelcentra) aan deze voorwaarden.

Ondernemersgedrag

De ervaringen met meer liberale winkelopenstellingsregimes in het buitenland leren, dat er een veel minder eenvormig openings- en sluitingspatroon gaat ontstaan (bij volledige deregulering). De lokale situatie, in combinatie met branche, winkelomvang en winkelformule, bepaalt mede de verschillen tussen de economisch rationele keuzen van ondernemingen bij het vaststellen van de openingstijden. Ook binnen branches, bedrijfsgrootteklassen en typen winkelgebieden doen zich in het buitenland behoorlijke verschillen voor in openingstijden. Gegevens over openstellingstijden van winkels in het buitenland zijn fragmentarisch beschikbaar. Veelal is de informatie afkomstig uit onderzoeken met een beperkte reikwijdte. Niettemin bieden die buitenlandse empirische gegevens enig houvast bij het bepalen van wat in Nederland wat betreft richting en omvang van de veranderingen verwacht mag worden⁵. Daaruit blijkt onder meer een forse uitbreiding van de openingstijden van supermarkten, niet alleen 's avonds, maar ook op zondag. De zondag wordt evenals de avond ook gebruikt voor het doen van vergeten boodschappen. Verder blijken op zondag met name winkels in de sfeer van vrije-tijdbesteding (doe-het-zelfzaken en tuincentra), en winkels in grote winkelcentra met een nationale of regionale functie, geopend.

3. A. Kwaak, *PRISMA-model, a policy research instrument for size aspects in macro-economic analysis*, EIM, Research Report 9107, 1991.

4. De EIM-Bedrijfssignalering is een informatiesysteem, waarmee detaillisten door middel van vergelijkende overzichten inzicht kunnen krijgen in de actuele omzontwikkeling in hun branche (maandelijks, totale omzet en per artikelgroep) en de exploitatie- en financieringsgegevens van hun branche (jaarlijks). De EIM-Bedrijfssignalering is gebaseerd op een panel van ca 6.000 detailhandelsbedrijven. De gegevens zijn beschikbaar vanaf 1976.

5. Zie o.a. P. Freathy en L. Sparks, *Sunday working in the retail trade*, Institute for Retail Studies, University of Stirling, januari 1993; T. Burke, *Sunday trading in Scotland*, PCL, Research Working Paper 32, Londen, november 1988; R. Lavik, *Opening hours and shopping behaviour in Norway*, National Institute for Consumer Research, 1990; Healy en Baker, *Sunday trading, the implications*, Londen, december 1994.

Tabel 1. Aandeel reagerende vestigingen en mutatie openingstijden, in procenten

	Avond- openstelling	Zondag- openstelling
Aandeel vestigingen dat reageert	14,7	11,7
Mutatie openingstijden reagerende vestigingen	5,5	5,0
Gem. mutatie openingstijden over alle vestigingen	0,8	0,6

Toename openingsuren

Op basis van veronderstellingen ten aanzien van het openstellingsgedrag van ondernemers zijn voor twee beleidsvarianten (avond- en zondagopenstelling) aannames geformuleerd ten aanzien van het percentage reagerende vestigingen in de detailhandel en de procentuele uitbreiding van de openstellingsduur bij reagerende vestigingen⁶. Daarbij is onderscheid gemaakt naar vier groepen detailhandelsbranches (food, mode, duurzame artikelen en overige detailhandelsbranches) en vier grootteklassen. In tabel 1 zijn de aannames ten aanzien van het aandeel reagerende vestigingen en de mutatie van de openingstijden zeer beknopt samengevat. Op basis van de analyse op data uit de EIM-bedrijfssignalering en afgaande op ervaringen in Zweden, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk voor detailhandelsgroepen en grootteklassen wordt het gemiddelde aandeel reagerende vestigingen geschat op 15% voor de avondopenstelling en 12% voor de zondagopenstelling.

Dit betekent overigens niet dat alle reagerende vestigingen hun openingsduur verlengen⁷. Een niet gering deel van de vestigingen zal de openingsduur constant houden, maar wel de openingstijden aanpassen, om meer in te spelen op winkeltijdwensen van de consument (later open en later dicht; vroeger open en vroeger dicht. In het algemeen mag worden verwacht dat de reactiegraad bij food-vestigingen bij avondopenstelling relatief hoog ligt. De kleinere vestigingen reageren in vergelijking met de grotere vestigingen meer volgend. Op zondag wordt ervan uitgegaan dat de reactiegraad tussen food- en non-food-vestigingen minder verschilt. De ervaringen uit het buitenland laten echter duidelijk zien dat het lang duurt voordat de reactiegraad een substantieel niveau heeft bereikt. De uitgangssituatie (de werkelijke openingsduur voor liberalisering van Winkelsluitingswet) en de heersende economische orde spelen hierbij een niet geringe rol.

De tweede belangrijke veronderstelling die moet worden gemaakt betreft de (procentuele) uitbreiding van het aantal openingsuren bij vestigingen die reageren op een liberaler winkelsluitingsregime. Ook hier bieden Zweeds, Noors en Brits onderzoek enig houvast. Wederom is verondersteld dat levensmiddelenwinkels bij avondopenstelling relatief langer open zijn. De kleinste vestigingen (zelfstandigen zonder personeel) zullen waarschijnlijk gemiddeld genomen slechts beperkt langer open zijn. Wel ligt voor deze groep een verschuiving van de openingstijden in de rede. De gemiddelde verlenging van de openingsduur voor reagerende vestigingen bedraagt volgens beide varianten naar verwachting ruim circa 5%.

De derde veronderstelling laat zien met welk verondersteld percentage het omzetvolume toeneemt per procent extra openingsduur (elasticiteit van het omzetvolume met betrekking tot de openingstijd). De Zweedse econometrische analyse levert voor alle vestigingen in de levensmiddelenbranche een elasticiteit op van 0,05. Uitgaande van de hier veronderstelde Nederlandse reactiegraad betekent dit 0,33% extra omzetvolume per procent extra openingsduur. Bij een veronderstelde huidige openingsduur van 54 uur zal het omzetvolume bij reagerende vestigingen gemiddeld met ruim 0,6% per uur extra openingsduur toenemen. Op basis van analyse op data uit de EIM-bedrijfssignalering is berekend dat dit kengetal voor de Nederlandse food-vestigingen aan de lage kant is. Zeker voor grotere food-vestigingen wordt het dubbele effect verwacht. Voor textiel/kleding/schoeisel en overige duurzame goederen is een omzeteffect vastgesteld van gemiddeld 1,75% per extra openingsuur. Met de hiervoor vastgestelde veronderstellingen kan de gemiddelde groei van het omzetvolume bij reagerende vestigingen worden berekend.

Arbeidskosten

Bij de berekening van de arbeidskosten is uitgegaan van het model van Nootboom, waarin het arbeidsvolume wordt onderverdeeld naar drempelarbeid en variabele arbeid. Drempelarbeid is daarbij gedefinieerd als het arbeidsvolume wat minimaal aanwezig moet zijn gedurende de openstellingsduur, ook op momenten waarop er geen klanten zijn. In de hier gepresenteerde berekeningen is rekening gehouden met verschillen tussen detailhandelsgroepen en grootteklassen⁸. Daartoe is op basis van data uit de EIM-bedrijfssignalering voor vier detailhandelsgroepen en vier grootteklassen het aandeel drempelarbeid geschat. De ontwikkeling van de drempelarbeid volgt daarbij de ontwikkeling van de mutatie van het aantal openingsuren.

In de berekeningen van Kremers e.a. is de prijsdaling als gevolg van lagere loonkosten per eenheid omzet de belangrijkste pijler onder de verwachte omzetsijging in de detailhandel. Verondersteld wordt dat de arbeidsintensiteit (arbeidsvolume per eenheid omzet) aanzienlijk zal dalen door een 'meer gelijkmatig gespreid' winkelbezoek (minder piekbelasting). Samen met gelijkblijvende loonkosten per werkne-

6. Hierbij wordt nadrukkelijk opgemerkt, dat het gaat om verondersteld aannames, waarbinnen effecten voor omzet en werkgelegenheid worden doorberekend. De aannames behoeven niet overeen te komen met de toekomstige werkelijkheid.

7. Uit de analyse op data uit de EIM-bedrijfssignalering komt naar voren dat een niet onaanzienlijk deel van de vestigingen die op de 'nieuwe' tijden opengaan, de verruiming van de openingstijden sinds 1 januari 1993 heeft aangegrepen om de openingsduur te bekorten.

8. B. Nootboom, Theorie en empirie van winkelsluiting, *ESB*, 16 november 1994, blz. 1043-1045. Kremers e.a. (1994, op.cit.) stelt voor berekeningen van de arbeidskosten een aandeel drempelarbeid in het totale arbeidsvolume vast op 30%, 16% en 5% voor respectievelijk kleine, middelgrote en grote levensmiddelenbedrijven.

mer zullen de loonkosten per eenheid omzet dalen. De hierna gepresenteerde berekeningen wijken op twee punten af van de door Kremers e.a. gevolgde redenering⁹. Ten eerste mag worden verondersteld dat de mogelijkheden tot vermindering van de piekbelasting per detailhandelsgroep nogal uiteenlopen. Bij food-vestigingen behoort vermindering van de piekbelasting zeker tot de mogelijkheden. Als gevolg hiervan kan het aandeel part-timers in het totale personeelsbestand afnemen. Uit onderzoek van Thurik en Van der Wijst blijkt dat de arbeidsproductiviteit bij food-vestigingen daalt naarmate het aandeel part-timers toeneemt. In het rekenschema wordt daarom aangenomen dat in de food-vestigingen produktiviteitsstijgingen kunnen worden gerealiseerd, door het inzetten van relatief meer vaste (drempel)arbeid. Voor de non-food-detailhandelsgroepen lijkt een substantiële verlaging van de piekbelasting veel minder aannemelijk. Er zou kunnen worden verondersteld dat piekbelastingen in de non-food-detailhandel minder vaak voorkomen dan in de food-detailhandel. Om die reden wordt voor de non-food-detailhandel uitgegaan van een gelijkblijvende verhouding tussen part-time en full-time arbeid en een gelijkblijvende arbeidsproductiviteit. Overigens toont het eerdergenoemde EIM-onderzoek aan dat een toenemend aandeel part-timers in de non-food juist een produktiviteitsstijging tot gevolg heeft. Anders gezegd, een lagere piekbelasting heeft in de non-food detailhandel naar verwachting juist een produktiviteitsdaling tot gevolg.

Een ander verschil met Kremers e.a. is dat in de hier gepresenteerde berekeningen niet wordt uitgegaan van een gelijkblijvende loonsom per werknemer. Omdat er nieuwe openingsuren zijn op minder voor de hand liggende, en vaker als onaantrekkelijk beschouwde uren, is het mogelijk dat over de nieuwe openingsuren gemiddeld hogere lonen dienen te worden betaald. Uiteraard zal dit afhangen van het resultaat van onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers. Bij het schatten van de hoogte van de arbeidskosten voor de nieuwe uren is onder meer uitgegaan van bestaande regelingen voor arbeid op andere tijdstippen, en van de ervaringen in het buitenland.

Uitgegaan is van toeslagen op de lonen voor de 'nieuwe' uren van 50% voor de extra avonduren en van 100% voor de uren op zondag. Deze toeslagen worden alleen toegepast voor de minimumbezetting (drempelarbeid). Verwacht mag worden dat bij een minimumbezetting ten minste de drempelarbeid van voldoende hoog kwalificatieniveau aanwezig zal moeten zijn. De gekwalificeerde medewerkers zijn met name te vinden onder de full-time medewerkers.

In de praktijk zal het voorkomen dat niet volstaan kan worden met een minimumbezetting omdat het op de nieuwe uren druk blijkt te zijn en derhalve een grotere inzet van arbeid nodig zal zijn. Voor deze situaties wordt aangenomen dat een dergelijke drukte veroorzaakt wordt door een verschuiving van omzet naar 'nieuwe' uren. Dit maakt het mogelijk om arbeid van de oude uren te verschuiven naar de nieuwe uren. Voor de berekening is aangenomen dat dit kostenneutraal kan gebeuren. Weliswaar zijn de nieuwe

uren duurder, maar tegelijkertijd kan relatief goedkope arbeid worden ingezet (hulpkrachten) die alleen op de avonden of op zondag werken en waarmee individuele afspraken over beloning gemaakt worden.

Afgewacht moet worden hoe de in de cao's overeengekomen toeslagen in de toekomst vorm zullen krijgen. De huidige toeslagen zijn gebaseerd op een wederzijds erkend inconvenient, namelijk het werken buiten de 'normale' arbeidsuren. In de toekomst zou de definitie van wat als 'normaal' wordt beschouwd geleidelijk aan kunnen verschuiven. Uit onderzoek in Groot-Brittannië komt naar voren dat in Schotland minder vaak toeslagen worden betaald voor het werken op zondag dan in Engeland, respectievelijk in 38 en 47% van de gevallen. In Schotland is de winkelopening op zondag niet beperkt geweest, terwijl in Engeland de winkels traditioneel gesloten waren. Op korte termijn is er echter wat de hoogte van de toeslagen betreft geen grote verandering te verwachten, zodat deze kunnen dienen als uitgangspunt voor de berekening.

Prijselasticiteiten

Kremers e.a. hanteren een prijselasticiteit van de vraag naar levensmiddelen van -9,6. Meer dan 80% van de door hen geraamde toename van het omzetvolume wordt veroorzaakt door deze, volgens de gangbare economische opinie, zeer hoge prijselasticiteit. Kremers e.a. verantwoorden deze keuze met een verwijzing naar een publikatie van Bode, Koerts en Thurik in *Small Business Economics*¹⁰. De daar berekende 'prijselasticiteit' is echter gebaseerd op de relatie tussen de procentuele marge en het inkoopvolume, en is bepaald aan de hand van cross-sectiedata van levensmiddelenzaken. Deze elasticiteit is o.i. voor dit onderzoek geen adequate prijselasticiteit.

In ons onderzoek is daarom gekozen voor een alternatieve prijselasticiteit. In het door het EIM ontwikkelde PRISMA-model wordt voor de detailhandel food een prijselasticiteit gehanteerd van -0,1. De invloed van prijsmutaties op de vraag wordt zeer gering verondersteld. De in PRISMA gehanteerde prijselasticiteiten zijn afgeleid uit Nieuwenhuis en Minne en Suiker¹¹. Ook andere studies geven indicaties dat de prijselasticiteit van de detailhandel food tussen 0 en -1 ligt. Keller en Van Driel hanteren voor voedingsmiddelen een prijselasticiteit van -0,4¹². Toepassing van deze prijselasticiteit op de door Kremers berekende prijsdaling (0,7%) verlaagt het omzeteffect

9. Zie ook A.R. Thurik en D. van der Wijst, *Part time labour and labour productivity in retailing*, EIM, Research Paper 8206, december 1984.

10. B. Bode, J. Koerts en A.R. Thurik, Market disequilibria and their influence on small retail store prices, *Small Business Economics*, 1990.

11. A. Nieuwenhuis, *De consumptieve bestedingen verdeeld naar bedrijfstak*, CPB, onderzoeksmemorandum, nr. 3, 1985. B. Minne en F.W. Suiker, *De consumptie van gezinnen in een bedrijfstakkenmodel*, CPB, onderzoeksmemorandum, nr. 6, 1986.

12. W.J. Keller en J. van Driel, *Differential consumer demand systems; Kwantitatieve methoden*, Vereniging voor Statistiek, 1982.

Tabel 2. Totaaleffect van langere openstelling op omzet en werkgelegenheid in de detailhandel

	Omzetmutatie (%)			Werkgelegenheidsmutatie	
	auto-noom	prijs-effect	totaal	absoluut	%
Avondopenstelling					
Compensatie = 50%	1,0	0	1,0	-500	0
Compensatie = 100%	0,0	-0,25	-0,25	-5.500	-1,0
Zondagsopenstelling					
Compensatie = 50%	0,75	-0,5	0,25	1.500	0,25
Compensatie = 100%	0,0	-0,5	-0,5	-1.500	-0,25

van 7% naar nog geen half procent. De prijselasticiteiten voor detailhandel mode (-0,6), overig duurzaam (-0,8) en overige detailhandel (-0,75) zijn eveneens veel lager ingezet en conform het PRISMA-model afgeleid uit Nieuwenhuis en Minne en Suiker.

Uitkomsten van scenario's

Met behulp van het rekenschema zijn per beleidsvariant (avondopenstelling en zondagsopenstelling) twee scenario's doorgerekend. Het verschil tussen de twee onderscheiden scenario's is gelegen in het veronderstelde autonome omzeteffect voor de gehele detailhandel. Eventuele omzetgroei komt alleen ten gunste van ondernemingen die hun winkels ruimer openstellen. Vestigingen die niet inspelen op verruiming van het winkelsluitingsregime worden net als de niet-detailhandelssectoren bij gelijkblijvende macroconsumptie geconfronteerd met bestedingsverlies. Hoe groot het totale effect zal zijn, is moeilijk te bepalen. Daarom zijn de volgende twee scenario's doorgerekend voor zowel de avond- als de zondagsopenstelling:

1. de groei van het omzetvolume bij reagerende vestigingen wordt binnen de detailhandelsgroepen geheel gecompenseerd door omzetverlies bij niet-reagerende vestigingen. De autonome groei van het omzetvolume in de totale detailhandel is gelijk aan nul;
2. de groei van het omzetvolume bij reagerende vestigingen wordt binnen de detailhandelsgroepen voor de helft gecompenseerd door omzetverlies bij niet-reagerende vestigingen. De autonome groei van het omzetvolume in de totale detailhandel is groter dan nul.

Wanneer de volumegroei van de omzet bij reagerende vestigingen volledig gecompenseerd zou worden door omzetverlies bij niet reagerende vestigingen (scenario 1; autonome volumegroei van de omzet = 0) mag een werkgelegenheidsdaling worden verwacht van 1%. Dit komt overeen met afname van ruim vijfduizend werkzame personen (werknemers en zelfstandigen). Vooral bij de kleinere vestigingen en binnen de detailhandel food neemt de werkgelegenheid af. Ten gevolge van lagere loonkosten per eenheid produkt kunnen de detailhandelsprijzen gemiddeld met bijna 0,25% dalen. Tegenover een forse prijsdaling bij de detailhandel food staan echter prijsstijgingen bij de non-food, door het uitblijven van ef-

ficiencywinsten. Door de relatief lage prijselasticiteit van de detailhandel food ten opzichte van non-food resulteert per saldo een negatief effect van de prijsmutatie op het omzetvolume (zie tabel 2). Wanneer de volumegroei van de omzet bij reagerende vestigingen voor de helft wordt gecompenseerd door omzetverlies bij niet reagerende vestigingen (scenario 2) zal de werkgelegenheid licht dalen. Het omzetvolume stijgt met in totaal 1%. Met name middelgrote en grote food-vestigingen lijken van de ruimere openingstijden te kunnen profiteren. Tegenover werkgelegenheidsverlies bij kleine food-vestigingen staat werkgelegenheidsgroei bij grotere modezaken en detailhandel (overig) duurzaam. Ook hier geldt dat de prijsdaling bij de detailhandel food onvoldoende vraag uitlokt om de prijsstijging en omzetsdaling bij non-food te compenseren¹³.

De gevolgen voor de omzet zijn bij de variant zondagsopenstelling kleiner dan bij de variant avondopenstelling. Dit komt onder andere door de hogere toeslagen voor zondagarbeid; als gevolg daarvan stijgen de loonkosten bij de detailhandel non-food en gaat de produktiviteitswinst bijna geheel verloren. De veronderstelde werkgelegenheidseffecten laten een gunstiger beeld zien. In het eerste scenario (autonome omzetgroei = 0) daalt de werkgelegenheid met 0,25% (circa 1.500 werkzame personen inclusief zelfstandigen). Wanneer de helft van de omzetwinst bij reagerende vestigingen voortkomt uit groei van de autonome detailhandelsbestedingen (scenario 2) stijgt de werkgelegenheid met een kwart procent (circa 1.500 werkzame personen). Ook in dit scenario scoren de modewinkels en detailhandel (overig) duurzaam relatief hoog.

Het effect van loonkostenstijging

Bij de scenarioberekeningen is uitgegaan van toeslagen op de lonen voor de 'nieuwe' uren. Deze veronderstelde toeslagen zijn gesteld op 50% voor extra avonduren en 100% voor eventuele zondaguren. Deze toeslagen zijn alleen toegepast voor de minimum (vaste) bezetting, de drempelarbeid. Indien deze toeslagen niet worden uitgekeerd, zal dit een positief effect hebben op omzet en werkgelegenheid. Indien deze 'nulvariant' wordt doorgerekend, moeten veronderstellingen worden gemaakt over het aantal werkzame personen op de 'nieuwe' uren. Verondersteld wordt dat de toeneming van de drempelarbeid geheel op de 'nieuwe' uren wordt ingezet en dat op deze 'nieuwe' avonduren 10% van de weekomzet wordt gerealiseerd. Uitgaande van scenario 2 (50% compensatie) zal in de avondvariant, als gevolg van de loonkostendaling en de hieruit voortkomende prijsdaling, het omzetvolume met 0,75% extra toenemen tot een totaaleffect van ruim 1,75%. Deze stijging van het omzetvolume, gecombineerd met het goedkoper worden van de factor arbeid, zorgt voor een extra werkgelegenheidsgroei van ruim 0,25%.

(Vervolg op blz. 133)

13. Hantering van de prijselasticiteit van Keller en Van Driel (-0,4) voor de detailhandel food, levert voor de totale detailhandel driekwart procent extra omzetvolumegroei op.

(Vervolg van blz. 128)

Verwacht wordt dat de totale werkgelegenheid in de nulvariant met ruim 0,25% zal toenemen¹⁴. Bij zondagsopenstelling stijgt het omzetvolume door het niet uitbetalen van toeslagen in scenario 2 naar verwachting met in totaal 1,75%. De werkgelegenheid neemt als gevolg hiervan met driekwart procent toe.

Mogelijke effecten voor andere sectoren

De gevolgen van een liberaler openstellingsregime voor andere sectoren bestaan uit directe effecten (zoals een eventuele omzetsijging bij de horeca gelegen in of nabij winkelcentra), en doorwerkingseffecten van extra bestedingen in de detailhandel naar toelevende sectoren. Berekening met het PRISMA-model van scenario 2 (50% compensatie) onder veronderstelling dat de macroconsumptie niet groeit, laat zien dat alleen de voedings- en genotmiddelenindustrie en de landbouw substantieel meeprofiteren van een langere openstelling in de avonduren. Het macroeconomische effect van zondagsopenstelling op de afzet van overige sectoren is per saldo verwaarloosbaar.

Tot slot

Uit onderzoek in Engeland en Zweden blijkt dat de autonome omzetsimpuls van verlenging van de winkelopenstellingstijden zeer gering is. Voorts blijkt eveneens uit Engels en Zweeds onderzoek dat deregulering leidt tot een lichte daling van de prijzen. De Zweedse resultaten laten bovendien, als gevolg van de veronderstelde hoge prijselasticiteit, een toename van de detailhandelsomzet en -werkgelegenheid zien. De in Engeland uitgevoerde studies leiden tot de conclusie dat, door deregulering van winkelopenstellingstijden, de werkgelegenheid in de detailhandel daalt.

In dit artikel zijn twee scenario's doorgerekend, voor zowel avond- als zondagsopenstelling. Het eerste scenario veronderstelt een autonome omzetgroei van nul. In het tweede scenario is verondersteld dat de omzetgroei bij reagerende vestigingen slechts voor de helft leidt tot omzetverlies bij niet-reagerende vestigingen. In het laatste scenario is een autonome groei van het omzetvolume mogelijk van 1% bij avondopenstelling en 0,75% bij zondagsopenstelling. Omzetgroei doet zich vooral bij de grotere vestigingen voor, met name omdat wordt verondersteld dat deze meer zullen (kunnen) inspelen op de nieuwe openstellingsmogelijkheden. Dit geldt vooral voor de food-winkels. Mede als gevolg van efficiencywinsten daalt de werkgelegenheid in de detailhandel food. Bij de detailhandel non-food zal de werkgelegenheid licht kunnen stijgen. Het effect van zondagsopenstelling op de omzet (0,75%) blijft licht achter bij het omzeteffect van de avondopenstelling. Daar staat tegenover dat voor de zondagsopenstelling op een lichte werkgelegenheidstoename mag worden gerekend.

H.J. Gianotten en H.J. Heeres

14. In de berekening is er ook van uitgegaan, dat de toeslagen voor de variabele arbeid komen te vervallen.